

itineraris

Aprenem de la permacultura a Cuba

TEXT I FOTOS: PEP TUSON VALLS, ENGINYER TÈCNIC AGRÍCOLA

A Cuba, hi ha qui de la necessitat n'ha sabut fer virtut. Si la situació es posa difícil i hi ha problemes de carestia d'aliments, doncs fem un jardí productiu que ens doni ombra, aprofiti els residus per fer compost, ens alegri la vista i ens aportï part del menjar. Una Fundació cubana, junt amb un grup de barri de la capital, treballa per apropar la permacultura als veïns i així fer-los la vida més agradable i sostenible. L'autor ens presenta la crònica d'una visita molt personal.

Em va costar d'arribar a casa de la Isabel. Més d'una hora des del centre de L'Havana, on em trobava per assumptes familiars. Jo tenia un contacte que em va proporcionar el permacultor Antonio Scotti amb la Fundación Antonio Núñez Jiménez de la Naturaleza i el Hombre (FANJ). Era un dia assolellat i de temperatura agradable de l'hivern cubà, al gener de 2009. El taxista anava prou despistat i, a mesura que ens apropàvem al barri d'El Sevillano, creixia la seva desorientació. Preguntava a vianants i donava voltes i així, a poc a poc, ens apropàvem a la meua destinació. El dia abans havia plogut i els sots dels carrers eren plens d'aigua, cosa que obligava a sortejar-los amb habilitat i paciència.

Una selva ornamental

Quan vam trobar la casa que buscàvem, ens va rebre la Isabel, una dona de paraula fàcil i agradable, a la porta d'un jardí al centre del qual estava la casa. Vam travessar el que era quasi una selva de plantes ornamentals, amb les quals es guanya la vida.

A través de la permacultura creen espais productius per l'autoconsum i per a millorar la dieta

La Isabel forma part del "Grupo de sostenibilidad urbana El Sevillano", que ja compta amb 27 membres d'aquest nucli urbà i que té com a objectius formar la gent en la pràctica d'una agricultura sostenible, amb xerrades, tallers, trobades, cursos i intercanvis; millorar les espècies d'animals criats i i de plantes cultivades als patis, i millorar les condicions higièniques de l'entorn. També s'organitzen festes d'intercanvi de llavors, com la que el Grup El Sevillano farà aviat en coordinació amb la FANJ, que està començant a crear un banc de llavors per a preservar i difondre les varietats autòctones cubanes, incloses les de blat de moro no transgènic que hi ha.

El barri és nou, fa uns quinze anys que es va parcel·lar en patis d'uns quatre-cents metres

quadrats i es va començar a construir-hi cases baixes. En aquests patis, la gent del grup ha començat a practicar l'agricultura ecològica amb un disseny de permacultura. La Isabel em diu que la seva parcel·la tenia una terra molt dolenta i la superfície era de relleu irregular. Ella, pacientment, ha emplenat els clots amb bona terra i ha aportat molt fem de conill i de cavall. Ara és un jardí exuberant, plenament aprofitat en les tres dimensions, amb arbres enormes, com un nyam o "mamey" que ella va plantar, i d'altres arbres mitjans, arbustos, plantes penjades, orquídes en el tronc dels arbres i multitud de plantes ornamentals. A més, les herbes espontànies de curta alçada que deixa créixer lliurement per tal que ocupin els espais lliures i, juntament amb les fulles dels arbres, aportin matèria orgànica per a fertilitzar la terra.

Composta fem, sobretot de conill i de cavall; no li agrada el de vaca. Té dues conilles, que es mengen les restes vegetals i li donen una part del fem que necessita. El pilot de compost és itinerant: el fa en les zones on observa que les plantes no han crescut bé, senyal d'una terra que necessita millorar la fertilitat.

L'impuls de la permacultura

Al cap d'una estona va arribar la Carmen Cantero, que treballa a la FANJ, on és membre de l'equip del

02

01. En Nano mostra un bancal amb bledes, enciams i pebrots.

02. L'hort d'en Nano: hortalisses sota les plataneres.

Programa de Desenvolupament Urbà Sustentable (PRODUS), juntament amb la Cari Cruz i el Roberto Sánchez. La finalitat és que la societat urbana produeixi una part d'allò que consumeix i que recicli el que li sobra, creant una harmonia entre la societat urbana i el seu entorn. Aquest programa va iniciar-se el 2002 i ha rebut un impuls en els últims tres anys. La Carme m'explica, amb la seva veu suau i tranquil·la, que l'equip té molta demanda de projectes arran dels ciclons de finals d'estiu i tardor de 2008, per tal de reconstruir espais i finques sobre bases sostenibles.

Un rètol diu "Patio de la felicidad con la permacultura criolla"

Em diu que a Cuba la permacultura es va desenvolupar amb el període especial, que va començar l'any 1991, amb la crisi de la Unió Soviètica. A partir d'aquell fet, Rússia no va voler complir els acords signats amb Cuba i això va suposar una severa reducció de proveïments de petroli i dels seus derivats. La crisi energètica va reduir dràsticament la fabricació d'adobs i biocides sintètics, i les possibilitats de mecanització i de transport.

En aquestes circumstàncies, va venir d'Austràlia un equip solidari dirigit per David Holmgren, creador de la permacultura, junt amb Bill Mollison. Es tractava d'impulsar un nou sistema de producció agrària basat en la reducció radical del consum d'energia i en l'aprofitament de tots els recursos disponibles a l'illa, des del treball manual i la tracció animal fins a tota mena de residus orgànics, herbes espontànies i l'ús de "arrope" (residu fibrós de la premsada de la canya sucrera) per al compostatge, la cobertura del sòl i la fertilització del sòl. La permacultura i l'agricultura orgànica es van desenvolupar ràpidament al país¹.

De fet, a Cuba es van trobar, de cop, en una situació com la que tracta de prevenir el moviment internacional de Ciutats en Transició² que, com a opció lliure i conscient, organitza un funcio-

nement de la societat basat en un estalvi rigorós d'energia, corresponent a una situació de "zero petroli", situació que no ha fet més que començar i que pot ser plenament real aviat. La qüestió és fer de la necessitat, virtut, i trobar el plaer de produir d'una manera eficient i de viure en harmonia amb el nostre entorn.

Un hort a l'ombra de plataners

La Isabel m'acompanya, caminant pels carrers del barri, a casa del Nano, un membre del Grup. En un d'aquests patis ha creat un bosc fruiter i hort. Predominen els plataners, acompanyats d'algun nyam, guaiaba, papaia, mango i cocoter. Aprofitant les clarianes, però també a l'ombra dels arbres, fa bancals rectangulars i plans que refà cada any amb la força de tres pues, treballant la terra fins a uns 10-15 centímetres de profunditat. Els camins, els cobreix amb encenalls.

Té un rusc d'abelles, però s'han mort a causa dels insecticides que utilitza un veí. En un racó de l'hort farà una bassa amb peixos. Recordo que la Carme em va dir que es recomana que un 15 per cent de la superfície de la parcel·la estigui coberta d'aigua, per regular la humitat ambient i augmentar la diversitat de vida en aquest espai. Té alguns conills i fa extractes d'herbes i residus vegetals, omplint mig bidó d'aigua i l'altra meitat amb vegetals, amb els que rega el sòl i les plantes.

Les associacions són diverses:

- Bleda+tomàquet

- Enciam+bleda+pebrot+alfàbrega

I, a més, hi ha plantes medicinals i també plantes que s'utilitzen com a condiments.

Un xàfec ens obliga a refugiar-nos a la casa i aprofiten per invitar-me a un cafè concentrat i aromàtic.

L'hort de la felicitat

Quan torna a sortir el sol, ens adrecem a la casa d'un altre membre del Grup, el Chus, del qual la Isabel em diu: "fíjate bien, porque todo lo que tiene en su huerto es belleza". El voltant del pati, el que seria vorera, és una espesa plantació de boniato i la tanca de xarxa metàl·lica està coberta de

La permacultura

És un mètode de disseny per a crear hàbitats humans sostenibles aplicant els exemples de la naturalesa.

En les visites i converses descrites, es troba com s'aplicaven alguns dels principis ètics i tècnics en què es basa la permacultura :

-Considerar la relació de cada element del sistema amb els altres elements.

-Diversificar al màxim, per tal de no dependre massa d'un element.

-Integrar la ciutat i la naturalesa, crear pobles verds.

-Aprofitar les tres dimensions de l'espai, compartint i associant.

-Reducir i reutilitzar els recursos.

-Donar una prioritat absoluta a la conservació del sòl i de la seva fertilitat.

-Utilitzar l'aigua amb la màxima eficiència i enriquir el sistema amb espais humits.

-Organitzar l'espai en formes corbes, com al món natural.

-Potenciar els recursos i les relacions locals.

1. Per conèixer més sobre el procés cubà per superar les restriccions viscudes, podeu veure el vídeo "El milagro agrícola cubano contado por un cubano", que trobareu a www.crisisenergetica.org i a YouTube sota el títol "Innovación, cambio climático y Agricultores". Es tracta de la conferència de Humberto Ríos Lambrada, tècnic de l'Institut de Ciències Agràries de Cuba a les Jornades "Energía, economía y medio ambiente" organitzades per l'Asociación Caramulla a Caravaca de la Cruz, el febrer de 2009.

2. Podeu consultar <http://www.transitiontowns.org/>

Fundación Antonio Núñez Jiménez de la Naturaleza y el Hombre

La Fundació (FANJ) s'ha consolidat com un centre cubà de promoció de la permacultura. És una institució civil, no governamental, sense objectiu lucratiu, que treballa per a la protecció de l'ambient en la seva relació amb la cultura i la societat. Funciona amb subvencions diverses, com les que li arriben d'entitats internacionals de cooperació, entre altres.

plantes de fesol que s'hi enfilen. A l'entrada, un rètol diu "Patio de la felicidad con la permacultura criolla. Nos enseña a cuidar la tierra, cuidar a las personas".

El pati, de quatre-cents metres quadrats està aprofitat al màxim. A l'ombra d'arbres com el nyam, guaiaba, mango, papaia, plataners i altres, i també en les clarianes, trobo bancals que anomenen "canteros", elevats 30 centímetres, amb formes diverses: rectes, en forma de ferradura, d'essa, en ziga-zaga. Treballa cada any els bancals, superficialment, aprofitant per a mesclar el compost amb la terra. Hi ha plantes d'enciam fent llavor i un planter. Les associacions són per tot arreu, diverses i plurals:

- Bleda+pebrot.
- Col+pebrot+enciam+ceba i all, o bé substituint el pebrot pel tomàquet.

A més, intercala alfàbrega i el que en diuen "hierba de los muertos".

Els camins estan coberts amb serradures. A prop de les plantes més sensibles als cargols i als llimacs, cobreix els camins amb cartrons molls perquè hi busquin refugi a sota i així serveixin de parany. Utilitza fem d'alguns conills que té i també el fem de cavall que li donen, per fer compost amb cucs de terra. Sobre una base de sòl àcid, també aporta una mica de calç i pinta amb

ella els troncs dels arbres. El resultat és un espai prolífic molt agradable i molt productiu. No he vist en cap hort instal·lacions de reg i utilitzen el mínim possible d'aigua. En aquest cas, recull l'aigua de la pluja d'una part de la teulada. En Chus té una intenció didàctica i al seu hort situa rètols que indiquen "naranja agria", "acelga", "boniato" i els diversos cultius, el compostador "lombricult", i "área de descanso", un espai de reunió i repòs a l'ombra d'un arbre.

Un estil de vida

Tornem a casa de la Isabel on ens espera la Carme. Em comenta que aquest projecte vol estendre entre els veïns la creació d'espais productius per l'autoconsum, per a millorar la dieta. Aquests patis esdevenen uns espais d'una gran diversitat biològica i estètica, molt agradables i sostenibles en una espècie d'equilibri sempre en evolució. Al llarg de la conversa amb la Carmen, vam concretar aquest equilibri amb l'exemple dels horts que jo havia visitat aquell matí.

Aquests patis són espais en un equilibri sempre en evolució

M'havia fixat que a cada hort d'autoconsum hi havia entre dos i quatre conilles i vaig preguntar per què no n'hi havia més. El raonament es teixia amb el pes de la lògica: les conilles produeixen carn per a la família i fem per a l'hort. El fem fa augmentar la fertilitat del sòl i la producció d'hortalisses. Però les conilles necessiten menjar i, per tant, se'ls ha de dedicar una part de la superfície de l'hort per a la seva alimentació, la qual cosa fa disminuir la producció disponible per a la família. Des d'aquesta percepció, per temptejos, es pot arribar a un equilibri entre les tres parts: la família, l'hort i les conilles, de manera que cap de les tres redueixi la disponibilitat de les altres sinó que cada una potenciï les altres i el conjunt esdevingui el màxim d'eficient i sostenible. L'equilibri és el criteri per a determinar el lloc dels animals domèstics en una finca i en el sistema productiu global.

De fet, la permacultura és un estil de vida global, és la creació d'un equilibri, integrat per molts equilibris parcials, entre la Terra, les persones i les seves relacions. ■

Agraïments:

-A l'Antonio Scotti, pel seu contacte amb la FANJ i per la introducció en el món de la permacultura.
-A la Mireia Sisquella Montagut i al Charles-André Descombes Lutz, per orientar-me sobre temes a tractar amb la gent que vaig trobar a L'Havana.

Articles sobre permacultura publicats

a Agroicultura:

-“El nou plantejament agroecològic del sistema productiu cubà”. Joana Amador Moreno. Núm. 4. 2000.

-“El sistema integrat de lleties d'aigua-llombrics-ànecs”. José Luís Moreno. Núm. 23. 2005.

03. A casa d'en Chus, la Isabel mostra el sistema de recollida d'aigua pluvial.

